

SVOBODA NEZNAMENÁ ANARCHII

Jak v ZŠ Svobodná země hledají rovnováhu mezi sebeřízeným vzděláváním a vědomím, že mírný tlak je zdravý

Alternativní školství má v Česku často nálepku místa, kde si děti dělají, co chtějí. Základní škola Svobodná země v České Kamenici je ale důkazem, že tomu tak zdaleka být nemusí. Jak se v praxi řídí instituce, která pěstuje svobodu a zodpovědnost dětí, odmítá anarchii a zároveň trvá na tom, že domluvená práce se zkrátka musí odvést?

úžasný tým lidí. Komunikace s ministerstvem byla nicméně extrémně náročná. Pokaždé chtěli něco navíc, řešily se změny budov, dokumenty se posílaly z kanceláře do kanceláře," popisuje tehdejší situaci ředitelka.

Když loni v únoru onemocněla zápalom plic, hrozilo, že se školu nepodaří do rejs-

Impulzem pro založení komunitního centra v roce 2022, předchůdce dnešní školy, která je od letošního února zapsaná v rejstříku MŠMT, byla covidová pandemie. „Během covidu jsem zažila, jaké to je pracovat na dálku z domova a být pánem svého času," popisuje ředitelka Kateřina Šedivá. „Tehdy jsem pracovala v korporátu. V profesním životě mi dal opravdu mnoho – od struktury a vyjednávání přes osobní rozvoj až po obchod a nábor. Díky home office jsem ale začala vnímat změnu u sebe i v rodině a dosavadní kolotoč mi zkrátka přestal dávat smysl. Ubíjel mě obrovský tlak na prodej věcí, které vlastně nikdo nechtěl, stejně jako nutit zaměstnance do práce, do které se jim samotným nechtělo. Bylo to velmi náročné a změna tak pro mě byla nevyhnutelná.“

Ve spolupráci s dalšími třemi ženami tak založila komunitní centrum, kde mohla v dobrém slova smyslu zúročit své pracovní zkušenosti a z kterého postupem času vznikla komunitní škola. „Školu vedu jinak, je to o spolupráci, tvořivosti, komunikaci, disciplíně i sebeřízení zaměstnanců. V korporátu jsem pod sebou měla desítky lidí a musela jsem je tlačit k výkonům. Dnes je to jiné, v současné roli jsem se našla," dodává.

Její příběh doplňuje i mentorka školního vzdělávacího projektu Rozkvétání Markéta Vohralíková Houšková, která ilustruje další častý jev vzniku podobných institucí – přerod angažovaného rodiče v profesionála. „S naší dcerou jsme zkoušeli domácí vzdělávání, dětské skupiny i klasickou školkou, ale je to dítě, které vyžaduje hodně pozornosti a potřebuje být v pohybu," vysvětluje mentorka. Poté, co se dozvěděla o vznikající komunitní škole, která tehdy ještě sídlila v nedalekém Františkově nad Ploučnicí, začala tam s dcerou dojíždět jako rodič-dobrovolník. „Nejprve jsem tam s dcerou jen trávila čas, protože mě tam potřebovala. Přirozeně jsem ale začala in-

teragovat s ostatními dětmi a noví průvodci mě začali brát jako jednu z nich. Vplula jsem do role průvodkyně přirozeně a po čase jsem nabídla, že se zapojím víc. Našla jsem v tom velký smysl – mohu tam mít své dítě a zároveň předávat své nadšení ostatním," doplňuje.

Půl roku bez výplat

Transformovat nadšenecký komunitní projekt do podoby oficiální vzdělávací instituce registrované u MŠMT nebyl jednoduchý proces. Trvalo rok a půl, než se škola do rejstříku vůbec dostala. „Mám kolem sebe

tříku včas zapsat a vznikne tak roční „mezera", během které by mohla škola přijít o své žáky. „Zachránilo nás, že jsme našli náhradní prostory pro výuku v budově českokamenické ZUŠ, než bude dokončena rekonstrukce Domu kultury, tedy prostor, kde jsme teď od září," vysvětluje Kateřina Šedivá a doplňuje, že celý proces byl obrovskou zkouškou odolnosti týmu. „Půl roku jsem neměla finance na výplaty, ale lidé pro tu naši vizi stejně zůstali. Jsme opravdu tvrdé jádro.“

Zápis do oficiálního rejstříku ale neznamenal jen zátěž administrativní, vyžádal si především velkou proměnu samotné pedagogické praxe a nastavení pevnějších hranic. „Dříve, když jsme fungovali jako komunitní centrum, u nás panovala tak trochu anarchie. Děti neměly dostatečné hranice a i my průvodci jsme si museli ujasnit, co vlastně chceme a co už ne. Dnes máme pravidla jasně nastavená. Dítě zkrátka ví, proč do školy chodí a co se od něj očekává," ohlíží se za vnitřní změnou nastavení školy Kateřina Šedivá a doplňuje: „Děti nevzděláváme pod žádným velkým tlakem, ale musí odvést danou práci. Využíváme mírný tlak, který považují v životě za zdravý – bez tlaku neotevřete lahev ani neporodíte dítě. V mírném stresu

Kateřina Šedivá

si dítě osvojuje dovednosti, učí se překonávat překážky, poznává své emoce a směřování. Dbáme na to, aby byla zadaná práce hotová. Způsob, jakým k tomu děti dojdou, je na nich.“

V týmu Svobodné země je momentálně osm vyučujících. Děti tu nejsou ve třídách rozděleny podle věku, ale skupiny neboli kmeny, jak je tu nazývají, jsou věkově smíšené a prolínají se i během různých projektů, při práci na komunitní zahradě nebo na pravidelných výpravách. Mladší děti tak mají možnost učit se od starších a ti se zase učí trpělivosti, když mladším něco nejde tak rychle.

Chyba jako příležitost

Hlavním motorem výuky v ZŠ Svobodná země je projekt Rozkvétání. Klade si za cíl propojení principů sebeřízeného vzdělávání s požadavky a očekávanými výstupy RVP ZV. Jak ale v praxi zaručit, že dítě, které se profiluje úzce a odmítá například matematiku, naplní státem nařízené výstupy?

„Sebeřízené vzdělávání staví na tom, že si děti samy určí cíl, nebo je cíl dán kompetencemi, ke kterým je jako škola máme dovést,“ popisuje Markéta Vohralíková Houšková a dodává: „RVP není o encyklopedických znalostech, ale o kompetencích – zda dítě umí číst, psát, prezentovat se, komunikovat a vyjádřit svůj názor. Každé dítě má své tempo a celý devět let na to, aby těchto cílů dosáhlo. Neplatí striktně, že v první třídě musí umět to a to.“

Aby tento netradiční systém nebudil obavy, sází škola na absolutní transparentnost. „Máme podrobnou strukturu a manuál pro rodiče, aby hned na začátku věděli, kdo ve škole kdy je, proč a jak funguje svoboda a RVP v praxi,“ vysvětluje mentorka. Pokud žáka určitý předmět zrovna nebaví, rozhodně to neznamená, že se mu může zcela vyhnout. Musí splnit dané minimum. Škola však při výuce sází i na to, že každý učitel vede výuku trochu jiným způsobem. Někdo projektově a hravě, jiný více didakticky.

„Děti mají na stejné předměty různé vyučující, což je skvělé, protože zažijí různé přístupy. Například učitel Martin dává číslům kontext i z běžného života, zatímco učitelka Petra s nimi pracuje spíše hravou formou,“ doplňuje Markéta. „Děti dělíme do tří kmenů, je to ale spíše organizační rozdělení a je věkově vyvážené. Prvňáčci mají specifický režim, protože si potřebují osvojit základní návyky. Učitelka Petra je provází základy čtení, počítání a respektování hranic. Druhý stupeň nám teprve dorůstá, od září máme první šestáky,“ popisuje mentorka.

Klasické známkování byste ve Svobodné zemi hledali marně. Chyby a nezdary zde nejsou hodnoceny špatnou známkou, ale slouží jako podklad k reflexi a příležitost pro zlepšení. „Vše komunikujeme – proč k nezdaru došlo a co se z toho dá vyvodit. Snažíme se, aby se děti učily bez strachu ze sankcí,“ konstatuje Markéta Vohralíková Houšková. K sebehodnocení navíc žáci používají tzv. „cestovní deníky“, kam si sami zaznamenávají svůj pokrok. Na konci

strukturu dne. Mohou tak ukázat, co zrovna potřebují řešit, co je zajímavé, a pedagog má naopak možnost navrhnout oblasti, ve kterých vidí, že by žáci potřebovali podpořit.

S podzimním přesunem do nových prostor pak ZŠ Svobodná země spouští také naplno fungování školního sněmu v pravidelném režimu. V minulých letech měly děti možnost svolat školní sněm a řešit jakýkoli problém nebo nedorozumění s kterýmkoli průvodcem přímo na místě. „Zažila jsem, že se děti samy vyjádřily, že se málo počítá. Učitel jim na to jednoduše odpověděl, že s nimi bude velmi rád více počítat, ale musí si o to říct,“ usmívá se Markéta Vohralíková Houšková nad důkazem, že když děti dostanou zodpovědnost, samy si o vzdělávání řeknou.

Osadníci, dobrodruzi a nomádi

Zajímavým specifikem školy je samotná forma docházky. Žáky tu totiž komunitně i organizačně rozděluje také podle jejich denního režimu. Děti na každodenní pre-

školního roku pak rodiče dostávají detailní slovní hodnocení, které mapuje, kam se dítě posunulo.

Vzdělávací plán školy navíc klade velký důraz na dovednosti, které RVP explicitně nezmiňuje, ale pro běžný život jsou velmi důležité. Žáci se zde cíleně učí měkkým dovednostem, jako je „dokázat odpočívat“, „rozpoznat manipulaci“ nebo „nehrouřit se z nezdaru“. Míra svobody se odráží i v samotné organizaci školního dne. Každé ráno začíná nad takzvaným Rozcestníkem (což je pojmenování pro rozvrh výuky), kdy si děti spolu s vyučujícími domlouvají

zenční výuce jsou označovány jako „osadníci“, žáci, kteří v minulém roce docházeli do školy jen na jeden až dva dny v týdnu, jako „dobrodruzi“. A ti, kteří se vzdělávají individuálně a přijíždějí v podstatě jen na pololetní přezkoušení, získali označení „nomádi“.

Vytvořit jednotnou a funkční komunitu z dětí, které se ve škole objevují v různé frekvenci, vyžaduje podle pedagogek specifický přístup: „U mladších dětí, které na komunitě a školním režimu nebyly zvyklé, to bylo někdy náročné a museli jsme jim pravidla více vysvětlovat. Na druhou stranu byly tyto děti pro komunitu obrovským obohacením, z domácího prostředí přinesly spoustu nových podnětů,“ vysvětluje Markéta Vohralíková Houšková. Vzájemnému propojování dětí prospívají také pravidelné výpravy, na které škola vyráží dvakrát až třikrát do měsíce. Děti se v uvolněnější atmosféře více sblíží a lépe pak fungují i ve škole.

Nejzajímavější je však reálný nepoměr mezi těmito skupinami, který nastal se začátkem nového školního roku. Mnohé menší inovativní školy mimo hlavní vzdělávací proud stojí finančně na stovkách zapsaných dětí na domácím vzdělávání. ZŠ Svobodná země má ale situaci zcela

► odlišnou. „Dobrodruhy, tedy děti, které by docházely jen na část týdne, nemáme od začátku tohoto školního roku žádné, protože všichni přešli na denní docházku – tedy mezi osadníky. Děti samy chtějí chodit co nejčastěji, protože si tu najdou kamarády a prostor pro volnou hru,“ odhaluje překvapivý fakt mentorka Markéta a dodává, že „nomády“ na čistě individuální vzdělávání mají aktuálně pouze tři. Jsou to děti, které dojíždějí zdaleka, nebo tráví část roku s rodinou v zahraničí.

Od září má tak škola zhruba dvacet denních osadníků, k nimž se přidávají další děti v takzvaném adaptačním období. Z pohledu zakladatelky školy je tento stav velkým úspěchem, i když celková kapacita školy narazila na administrativní limity. „Původně nám slíbili kapacitu 74 dětí, ale pak nám ji omezili na 31, což byla samozřejmě čára přes rozpočet,“ říká otevřeně ředitelka Kateřina Šedivá. „Nedávno mě ale uklidnila jedna maminka, která vážně uvažovala o přestupu svého dítěte k nám a konzultovala naše čísla se specialistkou na statistiky škol. Ta jí řekla, že našich 23 dětí na začátku, kdy teprve budujeme školu a stěhujeme se do nového, je vynikající výsledek.“

Není pro všechny rodiče

Děti si na sebeřízené vzdělávání a volnější pravidla zvykají obvykle poměrně rychle, pro jejich rodiče to však často může být o něco náročnější změna. V prostředí škol mimo hlavní vzdělávací proud totiž platí pravidlo, které v nadsázce říká, že svobodné vzdělávání je vhodné pro všechny děti, ale zdaleka ne pro všechny rodiče.

Když se rodina rozhodne pro přestup dítěte z klasické veřejné instituce, čeká ji v ZŠ Svobodná země na začátku dotazník, osobní konzultace i prohlídka školy. Přechod na nový systém je totiž podle pedagogů pro rodinu často velkým přerodem. Hlavním spojovacím článkem mezi školou, dítětem a rodinou se proto stává osobní mentor dítěte. Ten funguje na bázi individuální spolupráce a dětského koučinku. Žák si mentora volí sám z řad pedagogického týmu a mentor mu následně vytváří bezpečné prostředí a pomáhá mu na cestě

za stanovenými cíli. Komunikace s rodinou pak probíhá formou pravidelných tripartit. „Tripartity nám umožňují ukázat dospělým, jak se dítě reálně rozvíjí,“ vysvětluje jejich hlavní přínos Markéta Vohralíková Houšková. „Děti doma na klasickou otázku, co dělaly ve škole, často samozřejmě odpoví jen strohým ‚dobry‘, a rodiče se nedozví nic. My jim díky mentorům pomáháme objevovat talenty dětí, na které doma třeba nemají prostor nebo čas.“

Kromě individuálních schůzek pořádá Svobodná země i takzvané rodičovské kruhy, kde se řeší témata spojená s psychohygienou, například jak se v rodičovské roli neztratit a udržet si stabilitu. Spokojenost dítěte a rodiče jsou podle zkušeností ředitelky i mentorky dost často spojené nádoby.

Atypický je v České Kamenici také samotný přístup k adaptaci dětí. Škola nabízí možnost zkušebního období, během kterého – pokud je to nutné – může být rodič fyzicky přítomen přímo ve výuce, aby dodal dítěti jistotu. „Je to velmi individuální,“ potvrzuje ředitelka Kateřina Šedivá a uvádí konkrétní příklad z praxe, který by v běžném provozu veřejné ZŠ prakticky nebyl možný: „Měli jsme tu holčičku, která s námi měla maminku ve třídě celý rok, protože měla od psychologa doporučení mít tu podpůrnou ruku. Čekali jsme, až se rozhodne, že už tam maminku nepotřebuje.“

AI špičkové truhláře nenahradí

Pro mnoho rodičů bývá u inovativních škol strašákem právě budoucnost – konkrétně to, jak dítě zvyklé na svobodu, vlastní tempo a formativní hodnocení zvládne přijímací zkoušky a následný přechod na střední školu, tedy často do klasického vzdělávacího systému. Ředitelka ZŠ Svobodná země si je této obavy vědoma. Jejím snem je vytvořit v budoucnu také střední školu, šlo by však o školu s překvapivým zaměřením. Vedla by své studenty k manuální zručnosti a praxi.

„Střední školu bychom si velmi přáli, ale chtěli bychom ji udělat jinak,“ nastiňuje vizi Kateřina Šedivá a zároveň upozorňuje na to, že pracovní trh čeká v nejbližších letech nevyhnutelná transformace. „S nástupem umělé inteligence budou profese jako programátoři nebo lidé z marketingu pod obrovským tlakem, zatímco špičkový truhlář si vydělá víc a bude velmi žádaný. Chceme ukázat a nabídnout dětem pocitová řemesla a propojit je s mistry, kteří dnes často nemají, komu by své umění a know-how předali.“ Že nejde čistě jen o sen, ale i možný plán na založení SŠ pomalu nabírá i reálnější obrysy, dokazuje i fakt, že škola zřejmě získá možnost budoucího stavebního rozšíření v českokamenickém Domě kultury o další patro.

Vize SŠ by měla podle ředitelky v podstatě otočit klasický vzdělávací systém naruby – žáci by se měli nejprve učit reálné praxi přímo pod rukama mistrů a teprve s ohledem na praktické znalosti by k ní následně získávali potřebnou středoškolskou teorii spolu se základy podnikání.

Ačkoli je budování střední školy zatím spíše hudbou let budoucích, o jejím hlavním přínosu mají pedagogy jasno už nyní. Jak shrnuje ředitelka školy, to nejčennější se nevejde do žádných tabulek: „Pro mě je nejdůležitější, že děti u nás získávají hlas, mohou reálně ovlivňovat chod věcí a zažívají každodenní pocit, že mohou být samy sebou bez strachu z odsouzení. To je podle mě to úplně nejdůležitější, co si mohou do života odnést.“